

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук, доцента, доцента кафедри
педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін
Тернопільського національного медичного університету
імені І. Я. Горбачевського

Христенко Ольги Мирославівни

на дисертацію Ковби Миколи Вікторовича
на тему «Військово-патріотичне виховання старшокласників
у системі освіти України (перша чверть ХХІ ст.)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми дослідження і її зв'язок із галузевими науковими програмами. Актуальність дисертаційного дослідження Ковби Миколи Вікторовича полягає в тому, що Україна як самостійна держава потребує перманентного захисту своєї незалежності та геополітичної суб'єктності у складних реаліях сучасного світу. А це можна забезпечити, насамперед, патріотичною позицією її громадян, готових до оборони Батьківщини у моральному, правовому та військовому напрямках. Оскільки національна свідомість та військово-патріотична готовність захищати свою країну належать до ціннісної структури світогляду особистості, то їх формування розгортається в освітній царині суспільного буття. Відтак, відповідальність за виховання патріотичного покоління з елементами військової підготовки постає як виклик перед українськими науковцями-педагогами та вчителями-практиками. Їхнім завданням є забезпечити ефективне військово-патріотичне виховання старшокласників у системі освіти України, не спорадичне і декларативне, а системне і з реальним результатом.

Повномасштабна війна росії проти України безпосередньо загострила актуальність проблематики військово-патріотичного виховання молоді та спричинила низку додаткових загроз і викликів перед науковою та освітньою спільнотами нашої держави. Це, зокрема, потреба підготовки фахівців та й загалом громадян в умовах інформаційної, гібридної війни, фізичних втрат на фронті, ментальних проблем особистості та суспільства внаслідок воєнних дій. У зв'язку з цим, дисертаційне дослідження Ковби Миколи Вікторовича,

спрямоване на дослідження змісту і методики військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України впродовж 2002–2024 рр., актуалізацію ціннісних орієнтацій молоді та виокремлення тенденцій військово-патріотичного виховання старшокласників в сучасних умовах, є актуальним, своєчасним і відповідає стратегічним потребам української держави.

Завдяки тому, що дисертація виконана в межах науково-дослідницької роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Українська освіта у контексті європейських інтеграційних процесів» (0117U005400), «Тенденції розвитку освіти в кризових умовах: історія, теорія і практика» (0123U100619), її актуальність також є очевидною у контексті галузевих наукових програм.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації. За результатами дослідження дисертант комплексно проаналізував та обґрунтував теоретико-методичні засади військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України у першій чверті XXI ст., визначив його тенденції в умовах сьогодення. У своїй науковій роботі Ковба Микола Вікторович проаналізував сутність ключових понять дослідження: «патріотизм», «патріотичне виховання», «військово-патріотичне виховання старшокласників» та ін., а також, відповідно до освітніх і суспільних потреб української держави, сформулював авторське розуміння поняття «військово-патріотичне виховання старшокласників» як системного педагогічного процесу, невід'ємної частини національно-патріотичного виховання, цілісної системної діяльності закладів освіти спільно з органами державної влади, громади, школи, родини щодо формування в молоді патріотичної свідомості, відданості своїй державі, готовності до захисту цілісності України. Дисертант охарактеризував нормативно-правову базу з питань військової підготовки, військової діяльності, військово-патріотичного виховання та його інтеграції в шкільні освітні програми, що дозволяє розглядати предмет дослідження у контексті чинного законодавства України.

Одним із найбільш істотних наукових результатів дослідження Ковби Миколи Вікторовича є простеження еволюції методів і форм військово-патріотичного виховання старшокласників від традиційних до інноваційних, інтерактивних та цифрових підходів, з акцентом на практичну діяльність, критичне мислення, активну участь старшокласників у патріотичних заходах, співпрацю з військовими та громадськими організаціями, що, за висновками здобувача, підвищує авторитет військово-патріотичного виховання серед молоді. І це важливо для наукового обґрунтування методики військово-патріотичного виховання у сучасній школі, яка має орієнтуватися на інноваційні технології, співпрацювати з громадськістю та враховувати виклики сьогодення.

Дисертант визначив сильні (відданість своїй державі, акцент на військово-патріотичне виховання за умов воєнного часу; пріоритетність масових форм військово-патріотичного виховання, використання спільних занять і вебінарів; підтримка з боку державних, місцевих та громадських організацій) і слабкі сторони (відсутність цілісного підходу; низький рівень фінансування; відсутність окремих нормативно-правових документів тощо) військово-патріотичного виховання старшокласників в Україні. Такі наукові результати можуть слугувати підґрунтям для прийняття низки управлінських рішень у галузі освіти з метою мінімізації чи усунення недоліків організації військово-патріотичного виховання української молоді. Цінним є і те, що дисертант визначив перспективи творчого застосування історичного досвіду військово-патріотичного виховання старшокласників на сучасному етапі, що сприятиме оптимізації освітнього процесу в закладах освіти України стосовно інтеграції військово-патріотичного виховання молоді та підвищення його ефективності.

Нові факти, одержані здобувачем. Аналізуючи та оцінюючи дослідження Ковби Миколи Вікторовича, підкреслимо наукову новизну дисертації. Здобувач уперше здійснив комплексне історико-педагогічне дослідження військово-патріотичного виховання старшокласників у системі

освіти України у першій чверті XXI ст. та актуалізував ідеї, що потенційно можуть підвищити ефективність виховної роботи з молоддю у закладах загальної середньої освіти. Завдяки розробці дисертантом авторської періодизації військово-патріотичного виховання старшокласників упродовж 2002–2024 рр., педагогічна наука збагатилася новими даними про тенденції зазначеного процесу на кожному етапі, що дозволить використовувати позитивний досвід військово-патріотичного виховання української учнівської молоді та моделювати шляхи усунення відповідних недоліків. Крім цього, наукову новизну дисертації Ковби Миколи Вікторовича засвідчують результати дослідження змісту, форм, методів і засобів військово-патріотичного виховання старшокласників в урочній, позаурочній, позакласній та позашкільній діяльності упродовж даного хронологічного періоду. Визначення тенденцій військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України на сучасному етапі (стратегічність як запорука ефективності військово-патріотичного виховання молоді; виклики у сфері безпеки та військово-патріотичного виховання учнів; інтеграція військово-патріотичного виховання в освітній процес закладів середньої освіти та профільної школи, що охоплює не лише теоретичні знання, а й практичні навички впровадження інноваційних технологій та медіаресурсів у військово-патріотичне виховання старшокласників, що забезпечують доступ до інформації та ресурсів, які сприяють формуванню патріотичних цінностей, зокрема, застосування цифрових технологій (онлайн-, відеоуроків, онлайн-ігор, вебінарів, віртуальних екскурсій та ін.)) також вважаємо суттєвими результатами дослідження, що відображають його актуальність та наукову новизну.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень дисертації, їх достовірність забезпечено завдяки всебічному аналізу теоретичних засад дослідження, нормативно-правової бази військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України у першій чверті XXI ст., ретельному доборі загальнонаукових та спеціальних методів

(особливо, ефективним виявився SWOT-аналіз для дослідження сучасного стану військово-патріотичного виховання української молоді), опрацюванню великої джерельної бази (351 найменування, з них 16 – іноземними мовами), а також апробації здобутих результатів на численних міжнародних та всеукраїнських конференціях і науковому дискурсі. Представлені у дисертації висновки є достатньо повними й обґрунтованими, оскільки відображають отримані й узагальнені результати дослідження відповідно до поставленої мети і завдань, а також завдяки доцільному використанню комплексу методів науково-педагогічного дослідження. Проведений Ковбою Миколою Вікторовичем аналіз законодавчих, нормативно-правових документів щодо військово-патріотичного виховання молоді, загальнотеоретичних наукових праць з проблематики, публікацій, аналітичних матеріалів, підручників, у яких проаналізовано ідейні засади, зміст, форми і методи військово-патріотичного виховання старшокласників, а також розмаїтих першоджерел (серед яких особливо цінними вважаємо автентичні матеріали, публікації тощо, матеріали з особистого архіву автора, зібраного під час військової служби та науково-педагогічної діяльності у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) дозволив дисертанту системно виділити основні суперечності в організації військово-патріотичного виховання старшокласників у закладах загальної середньої освіти України, обґрунтувати й репрезентувати практичні рекомендації щодо інтеграції військово-патріотичного виховання молоді в освітній процес відповідно до сучасних викликів і потреб української держави.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів. Отримані Ковбою Миколою Вікторовичем результати дослідження є цінними для сучасної педагогічної науки і практики завдяки тому, що, по-перше, розроблений і апробований дисертантом авторський вибіркового курс «Військово-патріотичне виховання молоді в контексті геополітичних змін» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, сприятиме формуванню теоретичних засад та практичних аспектів військово-патріотичного виховання

молоді в умовах сучасних геополітичних трансформацій, розвитку критичного мислення та аналітичних компетентностей для ефективної реалізації виховних стратегій в контексті національної безпеки України; по-друге, створення здобувачем концепції сайту «PatriotHub» – освітнього блогу, в основі якого інтерактивне та онлайн-навчання, слугуватиме моделлю інформаційного забезпечення військово-патріотичного виховання молоді у цифровому середовищі; по-третє, розроблені дисертантом рекомендації для здобувачів освіти (учнів), учителів, батьків, адміністрації з питань військово-патріотичного виховання сприятимуть його оптимізації в сучасних умовах; по-четверте, підготовлений здобувачем термінологічний словник з військово-патріотичного виховання для учнів та вчителів у системі освіти України слугуватиме конкретним методичним інструментом підвищення ефективності військово-патріотичного виховання української молоді.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Результати і висновки дисертаційного дослідження Ковби Миколи Вікторовича можуть бути використані *педагогами закладів загальної середньої освіти України* під час викладання предмета «Захист України», підготовки відповідних підручників, посібників, інших навчально-методичних матеріалів, організації виховних заходів військово-патріотичного спрямування у школі та позашкільному середовищі; *науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти України* в контексті викладання дисциплін «Військова педагогіка», «Історія педагогіки», «Громадянське виховання» у цивільних і військових ЗВО, «Теорія і практика виховної роботи»; *керівниками закладів освіти (в т.ч., ЗВО), органів місцевої влади, громадських, ветеранських та інших неурядових організацій* у контексті співпраці з метою військово-патріотичного виховання учнівської та студентської молоді; *науковцями*, які досліджуватимуть проблеми військово-патріотичного виховання молодого покоління в Україні та світі.

Повнота викладення наукових положень в опублікованих працях. Результати дослідження Ковби Миколи Вікторовича достатньо повно

відображено у 9-ти одноосібних публікаціях: 5 статей в наукових фахових виданнях України, 4 – у збірниках матеріалів доповідей на науково-практичних конференціях.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Аналіз змісту дисертації Ковби Миколи Вікторовича дає підстави розглядати її як завершене та цілісне наукове дослідження з актуальної для вітчизняної науки і практики проблематики військово-патріотичного виховання української молоді. Тема повністю розкрита, матеріал викладено в логічній послідовності, відповідно до визначених і вирішених завдань, що узгоджуються з метою дослідження та відповідають його предмету. Текст дисертації оформлено згідно вимог. За своєю структурою робота відображає логіку дослідження, складається з анотації, вступу, трьох розділів і висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

Вирішенню дослідницьких завдань та досягненню поставленої мети сприяла чітка побудова наукового апарату, який містить усі необхідні елементи. Так, у вступі дисертант обґрунтував актуальність проблеми, визначив мету, об'єкт, предмет, завдання наукового пошуку, комплекс методів, джерельну базу, хронологічні й територіальні межі дослідження, сформулював наукову новизну, теоретичне і практичне значення результатів дослідження, подав відомості про їх апробацію, впровадження в освітній процес та публікацію.

У першому розділі «Військово-патріотичне виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть ХХІ ст.) як історико-педагогічна проблема» здобувач проаналізував ступінь дослідженості проблеми військово-патріотичного виховання молоді, охарактеризував поняттєво-категорійний апарат дослідження та нормативно-правову базу військово-патріотичного виховання старшокласників у досліджуваній період. Особливо вагомою для розуміння наукового обґрунтування проблеми військово-патріотичного виховання молоді в Україні є представлена дисертантом на с. 36 динаміка публікацій з військово-патріотичного виховання старшокласників у загальному

масиві наукових досліджень, що засвідчує малий науковий інтерес українських дослідників з даного питання принаймні до 2014 р. Завдяки аналізу джерельної бази, здобувач виокремив структурні компоненти військово-патріотичного виховання старшокласників (інтелектуальний, емоційно-мотиваційний, етнічний і практичний) (с. 51), реалізація яких сприятиме удосконаленню методичних засад і практики військово-патріотичного виховання учнівської молоді. Позитивно оцінюємо визначення дисертантом тенденцій військово-патріотичного виховання старшокласників у досліджуваній період та аргументовані висновки про особливості нормативно-правової бази, що слугуватимуть науковим підґрунтям для оптимізації освітньої політики з метою ефективного військово-патріотичного виховання старшокласників.

У другому розділі «Концептуальні засади військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України (2002–2024 рр.)» здобувач визначив політичні, економічні та соціокультурні передумови та етапи військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України, обґрунтував мету, завдання, принципи та зміст військово-патріотичного виховання молоді, охарактеризував операційно-діяльнісний компонент військово-патріотичного виховання старшокласників через ґрунтовний аналіз його методів та форм. Варто відзначити виокремлення здобувачем проблем військово-патріотичного виховання молоді в Україні в XXI ст. (с. 81), що має привернути увагу суспільства до їх вирішення. Цінними вважаємо здобуті дисертантом результати аналізу програм військово-патріотичного виховання старшокласників понад 40-ка закладів освіти, що дають змогу визначити проблеми його актуалізації як окремого напрямку виховання; а також SWOT-аналізу військово-патріотичного виховання учнівської молоді (с.109) та найбільш поширених його форм (с.138), завдяки яким увиразнено переваги та недоліки реалізації відповідних освітніх цілей.

У третьому розділі «Військово-патріотичне виховання старшокласників у системі освіти України на сучасному етапі» здобувач представив результати моніторингу дослідження військово-патріотичного виховання як ціннісної

орієнтації старшокласників та визначив тенденції військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України в умовах сьогодення. На особливу увагу заслуговують результати проведеного дисертантом пілотного дослідження серед старшокласників за участю 800 респондентів Івано-Франківської, Львівської, Полтавської областей (с.158-162), що дозволяють виявити досягнення і проблемні моменти в організації військово-патріотичного виховання молоді. Аналізуючи сучасні тенденції військово-патріотичного виховання в Україні, здобувач представив і відповідні власні творчі напрацювання. Так, позитивно оцінюємо розроблену здобувачем концепцію сайту «PatriotHub» – освітнього блогу з метою інтерактивного та онлайн-навчання основам військово-патріотичного виховання юнацтва, формування особистості захисника України (с.175-177; додаток С), що стала конкретним креативним результатом даного дослідження. Дисертант окреслив перспективи функціонування сайту в умовах сучасних геополітичних викликів, що підкреслює актуальність і практичну спрямованість змісту його роботи. Також здобувач представив розроблений і апробований авторський вибіркового курс «Військово-патріотичне виховання молоді у контексті геополітичних змін» (с. 178-179; додаток Т), зміст якого сприятиме формуванню у здобувачів освіти компетентностей з військової підготовки; особливу увагу приділено інформатизації та критичному осмисленню інформації, що є актуальним, зокрема, в умовах інформаційної війни.

У висновках дисертант узагальнив основні положення та результати дослідження, які засвідчують виконання поставлених завдань. Відзначимо інформативність та оригінальність додатків, що логічно доповнюють і творчо візуалізують зміст дисертації, розширюють способи практичного використання.

Ідентичність змісту анотації та основних положень дисертації. Дотримання академічної доброчесності. Зміст анотації українською та англійською мовами є ідентичним з текстом дисертації та достатньо представляє основні ідеї та положення дослідження. Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації та її завершеність. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, наукове і практичне значення здобутих автором результатів, варто висловити певні зауваження та побажання, ймовірні дискусійні моменти:

1. У компонентній структурі військово-патріотичного виховання старшокласників доцільно було б виокремити й ширше охарактеризувати духовну готовність молоді до захисту Батьківщини через призму філософських категорій моральної відповідальності, сенсу життя, співвідношення цінностей життя людини і свободи рідної землі, що обґрунтовують внутрішню мотивацію особистості захищати свою країну.

2. У розділі 2.2 на с. 110 дисертант представив схему військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України. Вважаємо, що в частині співпраці закладів загальної середньої освіти з іншими інституціями її варто доповнити, зазначивши також співпрацю із медичними закладами вищої освіти України, які де-факто організовують курси домедичної допомоги для вчителів предмету «Захист України» та інші відповідні заходи.

3. Позитивно оцінюючи розроблені здобувачем рекомендації щодо військово-патріотичного виховання для адміністрації шкіл, учителів, старшокласників, батьків (с. 181-182), зауважимо, що їхня певна конкретизація збагатила б дане дослідження. Це могли б бути перелік книг чи фільмів, приклади реальних ситуацій тощо.

Загальний висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Аналіз тексту дисертації та опублікованих здобувачем праць дає підстави зробити висновок, що дослідження М.В. Ковби є завершеним, цілісним, самостійним, актуальним та цінним для педагогічної науки й освіти; відзначається науковою новизною та практичною спрямованістю. Дисертаційна робота Ковби Миколи Вікторовича «Військово-патріотичне виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть ХХІ ст.)» заслуговує на позитивну оцінку, відповідає «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу

вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40, а її автор, Ковба Микола Вікторович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки вищої школи
та суспільних дисциплін
Тернопільського національного медичного
університету імені І. Я. Горбачевського

Ольга ХРИСТЕНКО

Особистий підпис

Завіряю
Заступник ректора з кадрових питань
Тернопільського національного
медичного університету

